

سمتِ قبلہ کا تعین

(سورج کے سایے کی مدد سے)

————— سید محمد حسین رضوی —————

تمام دنیا کے مسلمانوں کے لئے مکہ معظمہ کی طرف منہ کر کے نماز پڑھنا فرض قرار دیا گیا ہے۔ لہذا دنیا کے کسی بھی مقام سے مکہ معظمہ جس سمت میں واقع ہوتا ہے اُس کو سمتِ قبلہ کہتے ہیں جس کا جاننا ہر مسلمان کے لئے ضروری ہے۔ اس کے بغیر ہماری نمازی صحیح نہ ہوں گی۔ برصغیر پاک و ہند کے مسلمانوں کے لئے علامہ نے مغرب کی طرف منہ کر کے نماز پڑھنے کی اجازت دے رکھی کیونکہ یہاں کے بہت سے علاقوں سے مکہ معظمہ اندازاً مغرب ہی کی طرف سمجھا جاتا ہے۔ لیکن یہ عام اجازت، یا یوں کہئے کہ رعایتی اجازت صرف اُسی حالت میں درست سمجھی جاسکتی ہے جب کہ بالکل صحیح سمتِ قبلہ معلوم کرنے کے ذرائع موجود نہ ہوں، اور سوالیہ مسئلہ مسجد تعمیر کر لے گا نہ ہو بلکہ انفرادی اور وقتی طور پر نماز پڑھنے کا ہو۔ ایسی صورت میں یہ سہولت دی جاسکتی ہے کہ مغرب کی طرف منہ کر کے نماز پڑھ لی جائے۔ بلکہ اگر صحیح مغرب کی سمت بھی معلوم نہ ہو سکے تو محض اندازے سے ہی مغرب کی سمت کا تعین کیا جاسکتا ہے۔ اس کے برخلاف اگر ایک مستقل مسجد تعمیر کرنے کا مسئلہ درپیش ہو تو پھر محض مغرب کی سمت کافی نہیں سمجھی جائے گی بلکہ ایسی صورت میں یہ لازم ہوگا کہ اُس مقام سے صحیح سمتِ قبلہ کا تعین کر کے مسجد کا رخ بڑی احتیاط کے ساتھ قائم کیا جائے۔ اگر مسجد کا رخ صحیح سمتِ قبلہ کی طرف نہ ہوگا تو وہاں نمازی جتنی نمازی پڑھیں گے غلط ہوں گی اور ان سب غلط نمازوں کی ذمہ داری ان لوگوں پر آئے گی جو دیدہ و دانستہ اس میں کوتاہی کریں گے۔

اب جب کہ یہ واضح ہو گیا کہ کسی مقام سے مکہ معظمہ کی سمت، یا کو سمتِ قبلہ کہتے ہیں تو پھر یہ بھی ظاہر ہے کہ سمتِ قبلہ کہیں مغرب کی طرف ہوگی کہیں مشرق کی طرف، کہیں شمال کی طرف ہوگی کہیں جنوب

کی طرف سمت قبلہ کا صحیح تعین کرنے کے لئے عام طور پر علم مثلث کر دی سے مدد لی جاتی ہے یعنی اگر ہمیں مکہ معظمہ کا عرض البلد و طول البلد دیکھ کر بالترتیب ۳۱°۴۲' صبح شمال اور ۹۰°۲۹' درجہ مشرق ہے، معلوم ہے اور اُس مقام کا عرض البلد و طول البلد بھی معلوم ہو جہاں سے سمت قبلہ معلوم کرنی ہے تو حساب لگا کر یہ معلوم کیا جاسکتا ہے کہ اُس مقام سے مکہ معظمہ کس سمت میں ہے۔ یعنی پہلے اُس مقام پر سمت قبلہ کا زاویہ معلوم کرنا ہو گا، اس کے بعد اُس مقام پر صحیح سمت شمال معلوم کرنی ہوگی، اور پھر ان دونوں کی مدد سے صحیح سمت قبلہ کا خط زمین پر قائم کیا جاسکتا ہے جس کی بنیاد پر مسجد کی تعمیر کی جاسکتی ہے۔ لیکن علم مثلث کر دی سے سمت قبلہ کا زاویہ نکالنا ہر ایک کے بس کی بات نہیں ہے اور صحیح سمت شمال معلوم کرنا بھی اتنا آسان کام نہیں ہے کیونکہ قطب ستارے میں بھی تھوڑا سا فرق پڑ جاتا ہے اور قطب نما کی سوئی بھی صحیح شمال نہیں بتاتی۔

ان مشکلات کے پیش نظر میں نے مخصوص جدولیں بنائیں جن میں ہر انگریزی مہینے کی یکم، ۱۵، ۱۰، ۲۰، ۲۵ تاریخوں کے لئے تین ایسے اوقات نکالے ہیں جب کہ ایک سیدھی عموماً ٹھہری ہوئی چھڑی کا سایہ یا تو سمت قبلہ کی طرف پڑتا ہے، یا سمت قبلہ سے عموماً ہوتا ہے، یا سمت قبلہ کے مخالف ہوتا ہے۔ اس قسم کے اوقات سمت قبلہ ابھی تک کسی نے نہیں نکالے تھے۔ جہاں تک میری معلومات ہیں، میں نے دنیا میں سب سے پہلے یہ آسان طریقہ ایجاد کیا ہے جس کی مدد سے ایک معمولی سمجھ بوجھ کا آدمی بھی سمت قبلہ معلوم کر سکتا ہے۔ یہ اوقات پاکستان کے معیاری وقت کے مطابق ہیں اور میں نے علم مثلث کر دی کی مدد سے متعین کئے ہیں۔ چونکہ سورج کی رفتار انگریزی مہینوں کی تاریخوں کے مطابق ہی کم و بیش قائم رہتی ہے اس لئے میں نے جو جدولیں بنائی ہیں وہ ہر سال کی تاریخوں کے لئے ہیں اور ہمیشہ کے لئے کارآمد ہیں۔ اس قسم کے اوقات سمت قبلہ ہر ملک کے ہر شہر کے لئے علیحدہ علیحدہ نکالے جاسکتے ہیں۔ لیکن میں نے مشرق پاکستان کے بارہ مشہور شہروں کی جدولیں یہاں پیش کی ہیں۔ جن کے نام یہ ہیں:-

(۲) - کراچی

(۱) - راولپنڈی اسلام آباد۔

(۴) - پشاور

(۳) - لاہور

(۶)۔ حیدر آباد

(۵)۔ کوسٹ

(۸)۔ سکھر

(۷)۔ نواب شاہ

(۱۰)۔ ملتان

(۹)۔ بہاولپور

(۱۳)۔ مظفر آباد

(۱۱)۔ بنوں

یہ جدولیں اُن مقامات کے لئے بھی استعمال کی جاسکتی ہیں جو ان شہروں سے بالکل قریب واقع ہیں۔ ان جدولوں کو استعمال کرنے کے لئے نہ تو سمت قبلہ کا زاویہ معلوم کرنے کی ضرورت ہوتی ہے، نہ قطب ستارے کا شاہدہ کرنا پڑتا ہے، نہ قطب نما کی سوئی کو آگے چھپے کرنے کی حاجت ہوتی ہے۔ اس طریقہ میں صرف چند دقیقوں کا فرق بعض مقامات پر پڑ سکتا ہے لیکن یہ فرق اتنا کم ہے کہ عملی طور پر نظر انداز کر دینے کے قابل ہے۔ مثال کے طور پر اگر ہم راولپنڈی، اسلام آباد کے علاقے میں ایک مسجد بنانا چاہتے ہیں اور جون کے مہینے میں اُس مسجد کے صحیح رخ کا فیصلہ کرنا چاہتے ہیں۔ یا کسی پُرانی بنی ہوئی مسجد کے رخ کو دیکھنا چاہتے ہیں کہ وہ صحیح ہے یا غلط۔ تو پہلے راولپنڈی اسلام آباد کی جدول میں جون کی مطلوبہ تاریخ کے سامنے لکھے ہوئے اوقات کو دیکھنا چاہیئے۔ فرض کیجئے کہ ہماری مطلوبہ تاریخ ۵ جون ہے اور اس تاریخ کو ہم صحیح سمت قبلہ کا تعین کرنا چاہتے ہیں۔ تو ہم مطلوبہ جدول میں جون کے مہینے کے سامنے لکھی ہوئی ۵ جون کی تاریخ کو منتخب کریں گے۔ اس تاریخ کے سامنے تین اوقات دیئے ہوئے ہیں۔ ان تینوں میں سے کسی ایک وقت کو منتخب کر کے اس سے سمت قبلہ معلوم کی جاسکتی ہے۔ بلکہ اگر ہم چاہیں تو تجربہ تینوں اوقات کو استعمال کر کے دیکھ سکتے ہیں تینوں اوقات سے دی ایک صحیح سمت قبلہ حاصل ہوگی۔ بلکہ جدول میں دی ہوئی سال بھر کی تاریخوں کے اوقات سے بھی دی ایک صحیح سمت قبلہ حاصل ہوگی۔ یہ حقیقت ہی ان جدولوں کے صحیح ہونے کا سب سے بڑا ثبوت ہے۔ ۵ جون کی تاریخ کے آگے سب سے پہلے ۶ بج کر ۴۸ منٹ کا وقت لکھا ہے جب کہ سورج کا سایہ سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے۔ اس وقت پر اگر ہم ایک ٹکڑی بالکل سیدھی زمین پر پکڑی کریں تو اُس ٹکڑی کی جڑ سے اس کا سایہ جس سمت میں بھی پڑے گا وہی سمت قبلہ ہوگی۔ اس کے بعد ۱۱ بج کر ۵۵ منٹ کا وقت آتا

ہے۔ اس وقت پر سیدھی لکڑی کا سایہ سمتِ قبلہ سے عموداً ہو گا یعنی اگر ہم لکڑی کے سایے کا نشان زمین پر کھینچ کر اُس سایے پر عمود ڈالیں تو وہ عمود سمتِ قبلہ کو ظاہر کرے گا۔ اس کے بعد ۱۳ بج کر ۹ منٹ کا وقت آتا ہے یعنی شام کے ۲ بج کر ۹ منٹ کا وقت۔ اس وقت پر اُس سیدھی لکڑی کا سایہ سمتِ قبلہ کی مخالف سمت میں پڑے گا یعنی اس سایے کا خط بھی اگر زمین پر کھینچیں تو وہ بھی سمتِ قبلہ کی نشان دہی کرے گا۔ اس طرح ان تینوں اوقات کی مدد سے ہمیں وہی ایک نتیجہ حاصل ہو گا۔ تین وقت اس لئے دیئے گئے ہیں کہ آپ اپنی سہولت کے مطابق ان تینوں میں سے کوئی سا ایک وقت استعمال کر سکتے ہیں۔ بعض تاریخوں میں صرف دو وقت ممکن ہوتے ہیں اور بعض تاریخوں میں صرف ایک ہی وقت ممکن ہوتا ہے۔ سب سے بہتر وقت وہ ہوتا ہے جس میں اُس سیدھی لکڑی کا سایہ سب سے زیادہ لمبا پڑتا ہے۔ اس لمبے سائے کی مدد سے لمبی لائن زمین پر آسانی سے کھینچی جاسکتی ہے۔ اگر سایہ چھوٹا ہو گا تو زمین پر لائن آسانی سے نہیں کھینچی جاسکتی۔ بہر حال یہ پورے سال کی جد دل ہے آپ جس مہینے کو اور جس تاریخ کو چاہیں منتخب کریں نتیجہ وہی حاصل ہو گا۔

ایک نہایت اہم بات یہ یاد رکھنی چاہیے کہ ۲۸ مئی کو ۱۳ بج کر ۱۸ منٹ پر یعنی شام کے ۲ بج کر ۱۸ منٹ پر تمام دنیا میں (سوائے امریکہ کے جہاں اُس وقت سورج نظر نہیں آتا) سورج کا سایہ سمتِ قبلہ کے مخالف ہوتا ہے۔ اسی طرح ۱۶ جولائی کو بھی ۱۳ بج کر ۲۶ منٹ پر یعنی شام کے ۲ بج کر ۲۶ منٹ پر دنیا کے ہر مقام پر سورج کا سایہ سمتِ قبلہ کے مخالف ہوتا ہے۔ یہ دونوں وقت ایسے ہیں جب کہ سورج ٹھیک خانہ کعبہ کے اوپر سے گزرتا ہے۔ لہذا ان دونوں وقتوں میں سے کسی بھی وقت پر ہم جس جگہ سے بھی سورج کی طرف دیکھیں گے وہی صحیح سمتِ قبلہ ہوگی۔

عوض اللہ تقریباً ۱۳۳۵ھ کے مطابق
 طویل اللہ تقریباً ۱۳۳۵ھ کے مطابق
 سمت قبلہ (سورج کے سایہ کی حدود سے)
 سایہ دیکھنے کیلئے کسی ایسے چتر کو
 منتخب کرنا چاہیے جو بالکل ٹوا ٹھکانا

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جبکہ سایہ			مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جبکہ سایہ		
		سمت قبلہ کی طرف	سمت قبلہ سے	سمت قبلہ کے			سمت قبلہ کی طرف	سمت قبلہ سے	سمت قبلہ کے
جنوری	۱	۱۲-۵۸	۱۲-۵۰	۱۱-۱۱	جولائی	۱	۱۱-۱۹	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۵	۱۲-۵۵	۱۲-۵۰	۱۲-۱۲		۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۱۰	۱۲-۵۱	۱۲-۵۰	۱۲-۱۸		۱۰	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۱۵	۱۲-۴۶	۱۲-۵۰	۱۲-۲۴		۱۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۲۰	۱۲-۴۰	۱۲-۵۰	۱۲-۳۲		۲۰	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۲۵	۱۲-۳۲	۱۱-۵۹	۱۲-۳۹		۲۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
فروری	۱	۱۲-۲۱	۱۱-۵۸	۱۲-۵۱	اگست	۱	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۵	۱۲-۱۵	۱۱-۵۷	۱۲-۵۸		۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۱۰	۱۲-۵	۱۱-۵۵	۱۲-۵۴		۱۰	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۱۵	۱۲-۵۲	۱۱-۵۲	۱۲-۵۲		۱۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۲۰	۱۲-۴۲	۱۱-۵۰	۱۲-۲۲		۲۰	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۲۵	۱۲-۳۲	۱۱-۴۷	۱۲-۲۲		۲۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
مارچ	۱	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲	ستمبر	۱	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۵	۱۲-۱۵	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۱۰	۱۲-۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۱۰	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۱۵	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۱۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۲۰	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۲۰	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۲۵	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۲۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
اپریل	۱	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲	اکتوبر	۱	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۵	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۱۰	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۱۰	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۱۵	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۱۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۲۰	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۲۰	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۲۵	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۲۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
مئی	۱	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲	نومبر	۱	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۵	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۱۰	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۱۰	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۱۵	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۱۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۲۰	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۲۰	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۲۵	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۲۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
جون	۱	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲	دسمبر	۱	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۵	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۱۰	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۱۰	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۱۵	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۱۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۲۰	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۲۰	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲
	۲۵	۱۲-۲۲	۱۱-۴۲	۱۲-۲۲		۲۵	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲	۱۱-۲۲

خود: میچ مغرب سے سمت قبلہ تقریباً ۲۰ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

نوٹ: صحیح مغرب سے سمت قبلہ تقریباً ۱۶ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

مہینہ		تاریخ		سمت قبلہ (سورج کے سایہ کی مدد سے)		سایہ دیکھنے کے لئے اسی طرح کو تختہ کر چاہیے اور بائیں طرف اشارہ کرنا۔	
سمت قبلہ کے طرف ہوتا ہے	سمت قبلہ کے طرف ہوتا ہے	سمت قبلہ کے طرف ہوتا ہے	سمت قبلہ کے طرف ہوتا ہے	سمت قبلہ کے طرف ہوتا ہے	سمت قبلہ کے طرف ہوتا ہے	سمت قبلہ کے طرف ہوتا ہے	سمت قبلہ کے طرف ہوتا ہے
۱۱-۲۸	۱۲-۲۸	۱۳-۲۸	۱۴-۲۸	۱۵-۲۸	۱۶-۲۸	۱۷-۲۸	۱۸-۲۸
۱۱-۲۹	۱۲-۲۹	۱۳-۲۹	۱۴-۲۹	۱۵-۲۹	۱۶-۲۹	۱۷-۲۹	۱۸-۲۹
۱۱-۳۰	۱۲-۳۰	۱۳-۳۰	۱۴-۳۰	۱۵-۳۰	۱۶-۳۰	۱۷-۳۰	۱۸-۳۰
۱۱-۳۱	۱۲-۳۱	۱۳-۳۱	۱۴-۳۱	۱۵-۳۱	۱۶-۳۱	۱۷-۳۱	۱۸-۳۱
۱۱-۳۲	۱۲-۳۲	۱۳-۳۲	۱۴-۳۲	۱۵-۳۲	۱۶-۳۲	۱۷-۳۲	۱۸-۳۲
۱۱-۳۳	۱۲-۳۳	۱۳-۳۳	۱۴-۳۳	۱۵-۳۳	۱۶-۳۳	۱۷-۳۳	۱۸-۳۳
۱۱-۳۴	۱۲-۳۴	۱۳-۳۴	۱۴-۳۴	۱۵-۳۴	۱۶-۳۴	۱۷-۳۴	۱۸-۳۴
۱۱-۳۵	۱۲-۳۵	۱۳-۳۵	۱۴-۳۵	۱۵-۳۵	۱۶-۳۵	۱۷-۳۵	۱۸-۳۵
۱۱-۳۶	۱۲-۳۶	۱۳-۳۶	۱۴-۳۶	۱۵-۳۶	۱۶-۳۶	۱۷-۳۶	۱۸-۳۶
۱۱-۳۷	۱۲-۳۷	۱۳-۳۷	۱۴-۳۷	۱۵-۳۷	۱۶-۳۷	۱۷-۳۷	۱۸-۳۷
۱۱-۳۸	۱۲-۳۸	۱۳-۳۸	۱۴-۳۸	۱۵-۳۸	۱۶-۳۸	۱۷-۳۸	۱۸-۳۸
۱۱-۳۹	۱۲-۳۹	۱۳-۳۹	۱۴-۳۹	۱۵-۳۹	۱۶-۳۹	۱۷-۳۹	۱۸-۳۹
۱۱-۴۰	۱۲-۴۰	۱۳-۴۰	۱۴-۴۰	۱۵-۴۰	۱۶-۴۰	۱۷-۴۰	۱۸-۴۰
۱۱-۴۱	۱۲-۴۱	۱۳-۴۱	۱۴-۴۱	۱۵-۴۱	۱۶-۴۱	۱۷-۴۱	۱۸-۴۱
۱۱-۴۲	۱۲-۴۲	۱۳-۴۲	۱۴-۴۲	۱۵-۴۲	۱۶-۴۲	۱۷-۴۲	۱۸-۴۲
۱۱-۴۳	۱۲-۴۳	۱۳-۴۳	۱۴-۴۳	۱۵-۴۳	۱۶-۴۳	۱۷-۴۳	۱۸-۴۳
۱۱-۴۴	۱۲-۴۴	۱۳-۴۴	۱۴-۴۴	۱۵-۴۴	۱۶-۴۴	۱۷-۴۴	۱۸-۴۴
۱۱-۴۵	۱۲-۴۵	۱۳-۴۵	۱۴-۴۵	۱۵-۴۵	۱۶-۴۵	۱۷-۴۵	۱۸-۴۵
۱۱-۴۶	۱۲-۴۶	۱۳-۴۶	۱۴-۴۶	۱۵-۴۶	۱۶-۴۶	۱۷-۴۶	۱۸-۴۶
۱۱-۴۷	۱۲-۴۷	۱۳-۴۷	۱۴-۴۷	۱۵-۴۷	۱۶-۴۷	۱۷-۴۷	۱۸-۴۷
۱۱-۴۸	۱۲-۴۸	۱۳-۴۸	۱۴-۴۸	۱۵-۴۸	۱۶-۴۸	۱۷-۴۸	۱۸-۴۸
۱۱-۴۹	۱۲-۴۹	۱۳-۴۹	۱۴-۴۹	۱۵-۴۹	۱۶-۴۹	۱۷-۴۹	۱۸-۴۹
۱۱-۵۰	۱۲-۵۰	۱۳-۵۰	۱۴-۵۰	۱۵-۵۰	۱۶-۵۰	۱۷-۵۰	۱۸-۵۰
۱۱-۵۱	۱۲-۵۱	۱۳-۵۱	۱۴-۵۱	۱۵-۵۱	۱۶-۵۱	۱۷-۵۱	۱۸-۵۱
۱۱-۵۲	۱۲-۵۲	۱۳-۵۲	۱۴-۵۲	۱۵-۵۲	۱۶-۵۲	۱۷-۵۲	۱۸-۵۲
۱۱-۵۳	۱۲-۵۳	۱۳-۵۳	۱۴-۵۳	۱۵-۵۳	۱۶-۵۳	۱۷-۵۳	۱۸-۵۳
۱۱-۵۴	۱۲-۵۴	۱۳-۵۴	۱۴-۵۴	۱۵-۵۴	۱۶-۵۴	۱۷-۵۴	۱۸-۵۴
۱۱-۵۵	۱۲-۵۵	۱۳-۵۵	۱۴-۵۵	۱۵-۵۵	۱۶-۵۵	۱۷-۵۵	۱۸-۵۵
۱۱-۵۶	۱۲-۵۶	۱۳-۵۶	۱۴-۵۶	۱۵-۵۶	۱۶-۵۶	۱۷-۵۶	۱۸-۵۶
۱۱-۵۷	۱۲-۵۷	۱۳-۵۷	۱۴-۵۷	۱۵-۵۷	۱۶-۵۷	۱۷-۵۷	۱۸-۵۷
۱۱-۵۸	۱۲-۵۸	۱۳-۵۸	۱۴-۵۸	۱۵-۵۸	۱۶-۵۸	۱۷-۵۸	۱۸-۵۸
۱۱-۵۹	۱۲-۵۹	۱۳-۵۹	۱۴-۵۹	۱۵-۵۹	۱۶-۵۹	۱۷-۵۹	۱۸-۵۹
۱۱-۶۰	۱۲-۶۰	۱۳-۶۰	۱۴-۶۰	۱۵-۶۰	۱۶-۶۰	۱۷-۶۰	۱۸-۶۰
۱۱-۶۱	۱۲-۶۱	۱۳-۶۱	۱۴-۶۱	۱۵-۶۱	۱۶-۶۱	۱۷-۶۱	۱۸-۶۱
۱۱-۶۲	۱۲-۶۲	۱۳-۶۲	۱۴-۶۲	۱۵-۶۲	۱۶-۶۲	۱۷-۶۲	۱۸-۶۲
۱۱-۶۳	۱۲-۶۳	۱۳-۶۳	۱۴-۶۳	۱۵-۶۳	۱۶-۶۳	۱۷-۶۳	۱۸-۶۳
۱۱-۶۴	۱۲-۶۴	۱۳-۶۴	۱۴-۶۴	۱۵-۶۴	۱۶-۶۴	۱۷-۶۴	۱۸-۶۴
۱۱-۶۵	۱۲-۶۵	۱۳-۶۵	۱۴-۶۵	۱۵-۶۵	۱۶-۶۵	۱۷-۶۵	۱۸-۶۵
۱۱-۶۶	۱۲-۶۶	۱۳-۶۶	۱۴-۶۶	۱۵-۶۶	۱۶-۶۶	۱۷-۶۶	۱۸-۶۶
۱۱-۶۷	۱۲-۶۷	۱۳-۶۷	۱۴-۶۷	۱۵-۶۷	۱۶-۶۷	۱۷-۶۷	۱۸-۶۷
۱۱-۶۸	۱۲-۶۸	۱۳-۶۸	۱۴-۶۸	۱۵-۶۸	۱۶-۶۸	۱۷-۶۸	۱۸-۶۸
۱۱-۶۹	۱۲-۶۹	۱۳-۶۹	۱۴-۶۹	۱۵-۶۹	۱۶-۶۹	۱۷-۶۹	۱۸-۶۹
۱۱-۷۰	۱۲-۷۰	۱۳-۷۰	۱۴-۷۰	۱۵-۷۰	۱۶-۷۰	۱۷-۷۰	۱۸-۷۰
۱۱-۷۱	۱۲-۷۱	۱۳-۷۱	۱۴-۷۱	۱۵-۷۱	۱۶-۷۱	۱۷-۷۱	۱۸-۷۱
۱۱-۷۲	۱۲-۷۲	۱۳-۷۲	۱۴-۷۲	۱۵-۷۲	۱۶-۷۲	۱۷-۷۲	۱۸-۷۲
۱۱-۷۳	۱۲-۷۳	۱۳-۷۳	۱۴-۷۳	۱۵-۷۳	۱۶-۷۳	۱۷-۷۳	۱۸-۷۳
۱۱-۷۴	۱۲-۷۴	۱۳-۷۴	۱۴-۷۴	۱۵-۷۴	۱۶-۷۴	۱۷-۷۴	۱۸-۷۴
۱۱-۷۵	۱۲-۷۵	۱۳-۷۵	۱۴-۷۵	۱۵-۷۵	۱۶-۷۵	۱۷-۷۵	۱۸-۷۵
۱۱-۷۶	۱۲-۷۶	۱۳-۷۶	۱۴-۷۶	۱۵-۷۶	۱۶-۷۶	۱۷-۷۶	۱۸-۷۶
۱۱-۷۷	۱۲-۷۷	۱۳-۷۷	۱۴-۷۷	۱۵-۷۷	۱۶-۷۷	۱۷-۷۷	۱۸-۷۷
۱۱-۷۸	۱۲-۷۸	۱۳-۷۸	۱۴-۷۸	۱۵-۷۸	۱۶-۷۸	۱۷-۷۸	۱۸-۷۸
۱۱-۷۹	۱۲-۷۹	۱۳-۷۹	۱۴-۷۹	۱۵-۷۹	۱۶-۷۹	۱۷-۷۹	۱۸-۷۹
۱۱-۸۰	۱۲-۸۰	۱۳-۸۰	۱۴-۸۰	۱۵-۸۰	۱۶-۸۰	۱۷-۸۰	۱۸-۸۰
۱۱-۸۱	۱۲-۸۱	۱۳-۸۱	۱۴-۸۱	۱۵-۸۱	۱۶-۸۱	۱۷-۸۱	۱۸-۸۱
۱۱-۸۲	۱۲-۸۲	۱۳-۸۲	۱۴-۸۲	۱۵-۸۲	۱۶-۸۲	۱۷-۸۲	۱۸-۸۲
۱۱-۸۳	۱۲-۸۳	۱۳-۸۳	۱۴-۸۳	۱۵-۸۳	۱۶-۸۳	۱۷-۸۳	۱۸-۸۳
۱۱-۸۴	۱۲-۸۴	۱۳-۸۴	۱۴-۸۴	۱۵-۸۴	۱۶-۸۴	۱۷-۸۴	۱۸-۸۴
۱۱-۸۵	۱۲-۸۵	۱۳-۸۵	۱۴-۸۵	۱۵-۸۵	۱۶-۸۵	۱۷-۸۵	۱۸-۸۵
۱۱-۸۶	۱۲-۸۶	۱۳-۸۶	۱۴-۸۶	۱۵-۸۶	۱۶-۸۶	۱۷-۸۶	۱۸-۸۶
۱۱-۸۷	۱۲-۸۷	۱۳-۸۷	۱۴-۸۷	۱۵-۸۷	۱۶-۸۷	۱۷-۸۷	۱۸-۸۷
۱۱-۸۸	۱۲-۸۸	۱۳-۸۸	۱۴-۸۸	۱۵-۸۸	۱۶-۸۸	۱۷-۸۸	۱۸-۸۸
۱۱-۸۹	۱۲-۸۹	۱۳-۸۹	۱۴-۸۹	۱۵-۸۹	۱۶-۸۹	۱۷-۸۹	۱۸-۸۹
۱۱-۹۰	۱۲-۹۰	۱۳-۹۰	۱۴-۹۰	۱۵-۹۰	۱۶-۹۰	۱۷-۹۰	۱۸-۹۰
۱۱-۹۱	۱۲-۹۱	۱۳-۹۱	۱۴-۹۱	۱۵-۹۱	۱۶-۹۱	۱۷-۹۱	۱۸-۹۱
۱۱-۹۲	۱۲-۹۲	۱۳-۹۲	۱۴-۹۲	۱۵-۹۲	۱۶-۹۲	۱۷-۹۲	۱۸-۹۲
۱۱-۹۳	۱۲-۹۳	۱۳-۹۳	۱۴-۹۳	۱۵-۹۳	۱۶-۹۳	۱۷-۹۳	۱۸-۹۳
۱۱-۹۴	۱۲-۹۴	۱۳-۹۴	۱۴-۹۴	۱۵-۹۴	۱۶-۹۴	۱۷-۹۴	۱۸-۹۴
۱۱-۹۵	۱۲-۹۵	۱۳-۹۵	۱۴-۹۵	۱۵-۹۵	۱۶-۹۵	۱۷-۹۵	۱۸-۹۵
۱۱-۹۶	۱۲-۹۶	۱۳-۹۶	۱۴-۹۶	۱۵-۹۶	۱۶-۹۶	۱۷-۹۶	۱۸-۹۶
۱۱-۹۷	۱۲-۹۷	۱۳-۹۷	۱۴-۹۷	۱۵-۹۷	۱۶-۹۷	۱۷-۹۷	۱۸-۹۷
۱۱-۹۸	۱۲-۹۸	۱۳-۹۸	۱۴-۹۸	۱۵-۹۸	۱۶-۹۸	۱۷-۹۸	۱۸-۹۸
۱۱-۹۹	۱۲-۹۹	۱۳-۹۹	۱۴-۹۹	۱۵-۹۹	۱۶-۹۹	۱۷-۹۹	۱۸-۹۹
۱۱-۱۰۰	۱۲-۱۰۰	۱۳-۱۰۰	۱۴-۱۰۰	۱۵-۱۰۰	۱۶-۱۰۰	۱۷-۱۰۰	۱۸-۱۰۰

نوٹ: مجمع مغرب سے سمت قبلہ تقریباً ۲۰° جے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

سمت قبیلہ (سورج کے سایہ کی مدد سے)				سمت قبیلہ (۸) سکھر اور اس کے نواحی علاقوں کے لئے				موسم ابتدائی تقریباً ۲۸ درجے شمال				موسم ابتدائی تقریباً ۶۶ درجے مشرق			
سایہ دیکھنے کے لئے کبھی ایسے چیز کو منتخب کرنا چاہیے جو بالکل ٹھوس ہو				سایہ کا معیاری وقت جب کہ سایہ				سایہ کا معیاری وقت جب کہ سایہ				سایہ کا معیاری وقت جب کہ سایہ			
سمت قبیلہ کے	سمت قبیلہ کے	سمت قبیلہ کے	سمت قبیلہ کے	سمت قبیلہ کے	سمت قبیلہ کے	سمت قبیلہ کے	سمت قبیلہ کے	سمت قبیلہ کے	سمت قبیلہ کے	سمت قبیلہ کے	سمت قبیلہ کے	سمت قبیلہ کے	سمت قبیلہ کے	سمت قبیلہ کے	سمت قبیلہ کے
طرف پرنا ہے	طرف پرنا ہے	طرف پرنا ہے	طرف پرنا ہے	طرف پرنا ہے	طرف پرنا ہے	طرف پرنا ہے	طرف پرنا ہے	طرف پرنا ہے	طرف پرنا ہے	طرف پرنا ہے	طرف پرنا ہے	طرف پرنا ہے	طرف پرنا ہے	طرف پرنا ہے	طرف پرنا ہے
منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ
۱۲-۲	۱۲-۲۵	۸-۵۱	۱	۱۲-۲	۱۲-۲۵	۸-۵۱	۱	۱۲-۲	۱۲-۲۵	۸-۵۱	۱	۱۲-۲	۱۲-۲۵	۸-۵۱	۱
۱۲-۸	۱۲-۲۶	۸-۴۷	۵	۱۲-۸	۱۲-۲۶	۸-۴۷	۵	۱۲-۸	۱۲-۲۶	۸-۴۷	۵	۱۲-۸	۱۲-۲۶	۸-۴۷	۵
۱۲-۱۵	۱۲-۲۷	۸-۴۰	۱۰	۱۲-۱۵	۱۲-۲۷	۸-۴۰	۱۰	۱۲-۱۵	۱۲-۲۷	۸-۴۰	۱۰	۱۲-۱۵	۱۲-۲۷	۸-۴۰	۱۰
۱۲-۲۲	۱۲-۲۸	۸-۳۲	۱۵	۱۲-۲۲	۱۲-۲۸	۸-۳۲	۱۵	۱۲-۲۲	۱۲-۲۸	۸-۳۲	۱۵	۱۲-۲۲	۱۲-۲۸	۸-۳۲	۱۵
۱۲-۲۵	۱۲-۲۹	۸-۲۲	۲۰	۱۲-۲۵	۱۲-۲۹	۸-۲۲	۲۰	۱۲-۲۵	۱۲-۲۹	۸-۲۲	۲۰	۱۲-۲۵	۱۲-۲۹	۸-۲۲	۲۰
۱۲-۳۴	۱۲-۳۰	۸-۱۱	۲۵	۱۲-۳۴	۱۲-۳۰	۸-۱۱	۲۵	۱۲-۳۴	۱۲-۳۰	۸-۱۱	۲۵	۱۲-۳۴	۱۲-۳۰	۸-۱۱	۲۵
۱۵-۳	۱۲-۲۵	۷-۵۲	۱	۱۵-۳	۱۲-۲۵	۷-۵۲	۱	۱۵-۳	۱۲-۲۵	۷-۵۲	۱	۱۵-۳	۱۲-۲۵	۷-۵۲	۱
۱۵-۱۳	۱۲-۲۳	۷-۴۲	۵	۱۵-۱۳	۱۲-۲۳	۷-۴۲	۵	۱۵-۱۳	۱۲-۲۳	۷-۴۲	۵	۱۵-۱۳	۱۲-۲۳	۷-۴۲	۵
۱۵-۲۴	۱۲-۲۲	۷-۲۹	۱۰	۱۵-۲۴	۱۲-۲۲	۷-۲۹	۱۰	۱۵-۲۴	۱۲-۲۲	۷-۲۹	۱۰	۱۵-۲۴	۱۲-۲۲	۷-۲۹	۱۰
۱۵-۲۸	۱۲-۲۲	۷-۱۵	۱۵	۱۵-۲۸	۱۲-۲۲	۷-۱۵	۱۵	۱۵-۲۸	۱۲-۲۲	۷-۱۵	۱۵	۱۵-۲۸	۱۲-۲۲	۷-۱۵	۱۵
۱۵-۵۲	۱۲-۲۰	۷-۰	۲۰	۱۵-۵۲	۱۲-۲۰	۷-۰	۲۰	۱۵-۵۲	۱۲-۲۰	۷-۰	۲۰	۱۵-۵۲	۱۲-۲۰	۷-۰	۲۰
۱۶-۵	۱۲-۱۸	۶-۴۵	۲۵	۱۶-۵	۱۲-۱۸	۶-۴۵	۲۵	۱۶-۵	۱۲-۱۸	۶-۴۵	۲۵	۱۶-۵	۱۲-۱۸	۶-۴۵	۲۵
۱۶-۲۱	۱۲-۱۵	۶-۲۲	۱	۱۶-۲۱	۱۲-۱۵	۶-۲۲	۱	۱۶-۲۱	۱۲-۱۵	۶-۲۲	۱	۱۶-۲۱	۱۲-۱۵	۶-۲۲	۱
۱۶-۳۲	۱۲-۱۳	۶-۱۱	۵	۱۶-۳۲	۱۲-۱۳	۶-۱۱	۵	۱۶-۳۲	۱۲-۱۳	۶-۱۱	۵	۱۶-۳۲	۱۲-۱۳	۶-۱۱	۵
۱۶-۳۲	۱۲-۱۰	—	۱۰	۱۶-۳۲	۱۲-۱۰	—	۱۰	۱۶-۳۲	۱۲-۱۰	—	۱۰	۱۶-۳۲	۱۲-۱۰	—	۱۰
۱۶-۵۶	۱۲-۷	—	۱۵	۱۶-۵۶	۱۲-۷	—	۱۵	۱۶-۵۶	۱۲-۷	—	۱۵	۱۶-۵۶	۱۲-۷	—	۱۵
۱۷-۸	۱۲-۴	—	۲۰	۱۷-۸	۱۲-۴	—	۲۰	۱۷-۸	۱۲-۴	—	۲۰	۱۷-۸	۱۲-۴	—	۲۰
۱۷-۲۲	۱۲-۲	—	۲۵	۱۷-۲۲	۱۲-۲	—	۲۵	۱۷-۲۲	۱۲-۲	—	۲۵	۱۷-۲۲	۱۲-۲	—	۲۵
۱۷-۳۷	۱۱-۵۹	—	۱	۱۷-۳۷	۱۱-۵۹	—	۱	۱۷-۳۷	۱۱-۵۹	—	۱	۱۷-۳۷	۱۱-۵۹	—	۱
۱۷-۴۷	۱۱-۵۷	—	۵	۱۷-۴۷	۱۱-۵۷	—	۵	۱۷-۴۷	۱۱-۵۷	—	۵	۱۷-۴۷	۱۱-۵۷	—	۵
۱۸-۰	۱۱-۵۵	—	۱۰	۱۸-۰	۱۱-۵۵	—	۱۰	۱۸-۰	۱۱-۵۵	—	۱۰	۱۸-۰	۱۱-۵۵	—	۱۰
—	۱۱-۵۲	—	۱۵	—	۱۱-۵۲	—	۱۵	—	۱۱-۵۲	—	۱۵	—	۱۱-۵۲	—	۱۵
—	۱۱-۵۱	—	۲۰	—	۱۱-۵۱	—	۲۰	—	۱۱-۵۱	—	۲۰	—	۱۱-۵۱	—	۲۰
—	۱۱-۴۹	—	۲۵	—	۱۱-۴۹	—	۲۵	—	۱۱-۴۹	—	۲۵	—	۱۱-۴۹	—	۲۵
—	۱۱-۴۸	—	۱	—	۱۱-۴۸	—	۱	—	۱۱-۴۸	—	۱	—	۱۱-۴۸	—	۱
—	۱۱-۴۸	—	۵	—	۱۱-۴۸	—	۵	—	۱۱-۴۸	—	۵	—	۱۱-۴۸	—	۵
—	۱۱-۴۷	—	۱۰	—	۱۱-۴۷	—	۱۰	—	۱۱-۴۷	—	۱۰	—	۱۱-۴۷	—	۱۰
—	۱۱-۴۷	—	۱۵	—	۱۱-۴۷	—	۱۵	—	۱۱-۴۷	—	۱۵	—	۱۱-۴۷	—	۱۵
—	۱۱-۴۸	—	۲۰	—	۱۱-۴۸	—	۲۰	—	۱۱-۴۸	—	۲۰	—	۱۱-۴۸	—	۲۰
—	۱۱-۴۸	—	۲۵	—	۱۱-۴۸	—	۲۵	—	۱۱-۴۸	—	۲۵	—	۱۱-۴۸	—	۲۵
—	۱۱-۴۹	—	۱	—	۱۱-۴۹	—	۱	—	۱۱-۴۹	—	۱	—	۱۱-۴۹	—	۱
—	۱۱-۵۱	—	۵	—	۱۱-۵۱	—	۵	—	۱۱-۵۱	—	۵	—	۱۱-۵۱	—	۵
—	۱۱-۵۲	—	۱۰	—	۱۱-۵۲	—	۱۰	—	۱۱-۵۲	—	۱۰	—	۱۱-۵۲	—	۱۰
—	۱۱-۵۵	—	۱۵	—	۱۱-۵۵	—	۱۵	—	۱۱-۵۵	—	۱۵	—	۱۱-۵۵	—	۱۵
—	۱۱-۵۷	—	۲۰	—	۱۱-۵۷	—	۲۰	—	۱۱-۵۷	—	۲۰	—	۱۱-۵۷	—	۲۰
—	۱۱-۵۹	—	۲۵	—	۱۱-۵۹	—	۲۵	—	۱۱-۵۹	—	۲۵	—	۱۱-۵۹	—	۲۵
—	۱۲-۰	—	۳۰	—	۱۲-۰	—	۳۰	—	۱۲-۰	—	۳۰	—	۱۲-۰	—	۳۰

نوٹ: صحیح مغرب سے سمت قبلہ تقریباً ۷۷ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

سمت قبیلہ (سورج کے سایہ کی مدد سے)		موقعہ تقریباً ۲۹ درجے شمال	
بہاولپور اور اس کے نواحی علاقوں کے لئے		موقعہ تقریباً ۲۹ درجے شرق	
پاکستان کامیاری وقت جب کہ سایہ	پاکستان کامیاری وقت جب کہ سایہ	پاکستان کامیاری وقت جب کہ سایہ	پاکستان کامیاری وقت جب کہ سایہ
سمت قبیلہ کی طرف ہوتا ہے	سمت قبیلہ کی طرف ہوتا ہے	سمت قبیلہ کی طرف ہوتا ہے	سمت قبیلہ کی طرف ہوتا ہے
منٹ - گھنٹہ	منٹ - گھنٹہ	منٹ - گھنٹہ	منٹ - گھنٹہ
تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ
مہینہ	مہینہ	مہینہ	مہینہ
جنوری	فروری	مارچ	اپریل
مئی	جون	جولائی	اگست
ستمبر	اکتوبر	نومبر	دسمبر
۱۴ - ۵	۱۲ - ۱۳	۸ - ۱۷	۱ - ۱۷
۱۴ - ۸	۱۲ - ۱۲	۸ - ۱۳	۵ - ۱۳
۱۴ - ۱۴	۱۲ - ۱۴	۸ - ۸	۱۰ - ۱۳
۱۴ - ۲۵	۱۲ - ۱۴	۸ - ۱	۱۵ - ۱۳
۱۴ - ۳۲	۱۲ - ۱۳	۷ - ۵۲	۲۰ - ۱۳
۱۴ - ۴۲	۱۲ - ۱۳	۷ - ۴۲	۲۵ - ۱۳
۱۵ - ۰	۱۲ - ۱۲	۷ - ۲۴	۱ - ۱۲
۱۵ - ۸	۱۲ - ۱۲	۷ - ۱۸	۵ - ۱۲
۱۵ - ۱۹	۱۲ - ۱۰	۷ - ۵	۱۰ - ۱۲
۱۵ - ۳۱	۱۲ - ۸	۶ - ۵۱	۱۵ - ۱۲
۱۵ - ۴۲	۱۲ - ۶	۶ - ۲۷	۲۰ - ۱۲
۱۵ - ۵۵	۱۲ - ۴	۶ - ۲۳	۲۵ - ۱۲
۱۶ - ۱۰	۱۲ - ۱	۶ - ۳	۱ - ۱۱
۱۶ - ۲۰	۱۱ - ۵۹	۵ - ۱۱	۵ - ۱۱
۱۶ - ۳۱	۱۱ - ۵۴	۱۰ - ۱۱	۱۰ - ۱۱
۱۶ - ۴۲	۱۱ - ۵۲	۱۵ - ۱۱	۱۵ - ۱۱
۱۶ - ۵۴	۱۱ - ۵۰	۲۰ - ۱۱	۲۰ - ۱۱
۱۷ - ۶	۱۱ - ۴۸	۲۵ - ۱۱	۲۵ - ۱۱
۱۷ - ۱۹	۱۱ - ۴۵	۱ - ۱۱	۱ - ۱۱
۱۷ - ۲۸	۱۱ - ۴۲	۵ - ۱۱	۵ - ۱۱
۱۷ - ۴۱	۱۱ - ۴۰	۱۰ - ۱۱	۱۰ - ۱۱
۱۷ - ۴۸	۱۱ - ۳۸	۱۵ - ۱۱	۱۵ - ۱۱
۱۷ - ۵۱	۱۱ - ۳۶	۲۰ - ۱۱	۲۰ - ۱۱
۱۷ - ۵۴	۱۱ - ۳۵	۲۵ - ۱۱	۲۵ - ۱۱
۱۷ - ۵۷	۱۱ - ۳۳	۱ - ۱۱	۱ - ۱۱
۱۸ - ۱	۱۱ - ۳۲	۵ - ۱۱	۵ - ۱۱
۱۸ - ۱۱	۱۱ - ۳۲	۱۰ - ۱۱	۱۰ - ۱۱
۱۸ - ۲۱	۱۱ - ۳۲	۱۵ - ۱۱	۱۵ - ۱۱
۱۸ - ۳۱	۱۱ - ۳۲	۲۰ - ۱۱	۲۰ - ۱۱
۱۸ - ۴۱	۱۱ - ۳۲	۲۵ - ۱۱	۲۵ - ۱۱
۱۸ - ۵۱	۱۱ - ۳۲	۱ - ۱۱	۱ - ۱۱
۱۸ - ۶۱	۱۱ - ۳۲	۵ - ۱۱	۵ - ۱۱
۱۸ - ۷۱	۱۱ - ۳۲	۱۰ - ۱۱	۱۰ - ۱۱
۱۸ - ۸۱	۱۱ - ۳۲	۱۵ - ۱۱	۱۵ - ۱۱
۱۸ - ۹۱	۱۱ - ۳۲	۲۰ - ۱۱	۲۰ - ۱۱
۱۸ - ۱۰۱	۱۱ - ۳۲	۲۵ - ۱۱	۲۵ - ۱۱

نوٹ: میچ مغرب سے سمت قبلہ تقریباً ۸ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

سمت قبلہ (سورج کے سایے کی مد سے)			عرض البلد تقریباً ۳۰ درجے شمال		
سایہ دیکھتے ہوئے کسی ایسی چیز کو منتخب کرنا چاہیے جو بالکل عموداً کشمیری ہو			(۱۰) مکان اور اس کے نواحی علاقوں کے لئے		
پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ			پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ		
سمت قبلہ کی طرف بڑھتا ہے	سمت قبلہ سے	سمت قبلہ کے	سمت قبلہ کی طرف بڑھتا ہے	سمت قبلہ سے	سمت قبلہ کے
منٹ - گھنٹہ	منٹ - گھنٹہ	منٹ - گھنٹہ	منٹ - گھنٹہ	منٹ - گھنٹہ	منٹ - گھنٹہ
۱۲ - ۷	۱۲ - ۱۳	۷ - ۵۷	—	۱۱ - ۴۳	—
۱۲ - ۱۰	۱۲ - ۱۳	۷ - ۵۴	—	۱۱ - ۴۵	—
۱۲ - ۱۷	۱۲ - ۱۳	۷ - ۴۹	—	۱۱ - ۴۷	—
۱۲ - ۲۵	۱۲ - ۱۳	۷ - ۴۲	—	۱۱ - ۵۰	—
۱۲ - ۳۳	۱۲ - ۱۳	۷ - ۳۲	—	۱۱ - ۵۳	—
۱۳ - ۴۲	۱۲ - ۱۳	۷ - ۲۵	—	۱۱ - ۵۴	—
۱۳ - ۵۷	۱۲ - ۱۳	۷ - ۱۰	—	۱۱ - ۵۷	—
۱۵ - ۷	۱۲ - ۱۱	۷ - ۲	—	۱۱ - ۵۸	—
۱۵ - ۱۶	۱۲ - ۹	۷ - ۵۰	—	۱۱ - ۵۹	—
۱۵ - ۲۶	۱۲ - ۷	۷ - ۳۷	—	۱۲ - ۰	—
۱۵ - ۳۸	۱۲ - ۵	۷ - ۲۳	—	۱۲ - ۱	—
۱۵ - ۴۹	۱۲ - ۳	۷ - ۱۱	—	۱۲ - ۲	—
۱۶ - ۴	۱۱ - ۵۹	۵ - ۵۲	۱۷ - ۵۹	۱۲ - ۲	—
۱۶ - ۱۳	۱۱ - ۵۷	—	۱۷ - ۴۸	۱۲ - ۳	—
۱۶ - ۲۳	۱۱ - ۵۴	—	۱۷ - ۳۳	۱۲ - ۳	—
۱۶ - ۳۳	۱۱ - ۵۱	—	۱۷ - ۲۰	۱۲ - ۳	—
۱۶ - ۴۴	۱۱ - ۴۸	—	۱۷ - ۵	۱۲ - ۱	—
۱۶ - ۵۶	۱۱ - ۴۶	—	۱۶ - ۵۱	۱۲ - ۱	—
۱۷ - ۹	۱۱ - ۴۲	—	۱۶ - ۴۱	۱۲ - ۱	—
۱۷ - ۱۸	۱۱ - ۳۹	—	۱۶ - ۳۰	۱۲ - ۱	—
۱۷ - ۲۹	۱۱ - ۳۷	—	۱۶ - ۵	۱۲ - ۰	—
۱۷ - ۴۱	۱۱ - ۳۵	—	۱۵ - ۵۲	۱۲ - ۰	۷ - ۴
—	۱۱ - ۳۳	—	۱۵ - ۳۹	۱۲ - ۰	۷ - ۱۵
—	۱۱ - ۳۱	—	۱۵ - ۲۶	۱۲ - ۰	۷ - ۲۶
—	۱۱ - ۳۰	—	۱۵ - ۱۰	۱۲ - ۱	۷ - ۳۰
—	۱۱ - ۲۹	—	۱۵ - ۱	۱۲ - ۱	۷ - ۳۹
—	۱۱ - ۲۸	—	۱۴ - ۴۹	۱۲ - ۱	۷ - ۵۶
—	۱۱ - ۲۸	—	۱۴ - ۳۹	۱۲ - ۲	۷ - ۹
—	۱۱ - ۲۸	—	۱۴ - ۲۸	۱۲ - ۳	۷ - ۲۰
—	۱۱ - ۲۹	—	۱۴ - ۲۱	۱۲ - ۵	۷ - ۲۹
—	۱۱ - ۳۰	—	۱۴ - ۱۱	۱۲ - ۷	۷ - ۳۱
—	۱۱ - ۳۱	—	۱۴ - ۶	۱۲ - ۷	۷ - ۳۶
—	۱۱ - ۳۲	—	۱۴ - ۲	۱۲ - ۸	۷ - ۵۱
—	۱۱ - ۳۵	—	۱۴ - ۰	۱۲ - ۹	۷ - ۵۵
—	۱۱ - ۳۷	—	۱۴ - ۰	۱۲ - ۱۰	۷ - ۵۷
—	۱۱ - ۳۹	—	۱۴ - ۲	۱۲ - ۱۲	۷ - ۵۹

نوٹس: صحیح مغرب سے سمت قبلہ تقریباً ۱۰ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

سمت قبلہ (سورج کے سایے کی مدد سے) سایہ دیکھنے کے لئے کسی ایسی چیز کو منتخب کرنا چاہیے جو بالکل گورا اور کھڑکی ہو		موضع یا تقریباً ۱۲ بجے شمال حوالہ یا تقریباً ۱۲ بجے شرق	
پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے سمت قبلہ سے سمت قبلہ کے	تاریخ ۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے سمت قبلہ سے سمت قبلہ کے	تاریخ ۱ ۵ ۱۰ ۱۵ ۲۰ ۲۵ ۳۰ ۳۱ ۱ ۵ ۱۰ ۱۵ ۲۰ ۲۵ ۳۰ ۳۱ ۱ ۵ ۱۰ ۱۵ ۲۰ ۲۵ ۳۰ ۳۱ ۱ ۵ ۱۰ ۱۵ ۲۰ ۲۵ ۳۰ ۳۱
۱۲-۹ ۱۲-۱۲ ۱۲-۱۶ ۱۲-۲۵ ۱۲-۳۲ ۱۲-۳۳ ۱۲-۵۱ ۱۲-۵۸ ۱۵-۶ ۱۵-۱۵ ۱۵-۲۲ ۱۵-۲۴ ۱۵-۳۶ ۱۵-۵۳ ۱۶-۲ ۱۶-۱۱ ۱۶-۲۰ ۱۶-۳۰ ۱۶-۳۱ ۱۶-۳۸ ۱۷-۷ ۱۷-۱۷ ۱۷-۲۶ ۱۷-۳۵ ۱۷-۴۴ ۱۷-۵۳ ۱۸-۲ ۱۸-۱۱ ۱۸-۲۰ ۱۸-۲۹ ۱۸-۳۸ ۱۹-۷ ۱۹-۱۶ ۱۹-۲۵ ۱۹-۳۴ ۱۹-۴۳ ۱۹-۵۲ ۲۰-۱ ۲۰-۱۰ ۲۰-۲۰ ۲۰-۲۹ ۲۰-۳۸ ۲۱-۷ ۲۱-۱۶ ۲۱-۲۵ ۲۱-۳۴ ۲۱-۴۳ ۲۱-۵۲ ۲۲-۱ ۲۲-۱۰ ۲۲-۲۰ ۲۲-۲۹ ۲۲-۳۸ ۲۲-۴۷ ۲۲-۵۶ ۲۳-۱ ۲۳-۱۰ ۲۳-۲۰ ۲۳-۲۹ ۲۳-۳۸ ۲۳-۴۷ ۲۳-۵۶ ۲۴-۱ ۲۴-۱۰ ۲۴-۲۰ ۲۴-۲۹ ۲۴-۳۸ ۲۴-۴۷ ۲۴-۵۶ ۲۵-۱ ۲۵-۱۰ ۲۵-۲۰ ۲۵-۲۹ ۲۵-۳۸ ۲۵-۴۷ ۲۵-۵۶ ۲۶-۱ ۲۶-۱۰ ۲۶-۲۰ ۲۶-۲۹ ۲۶-۳۸ ۲۶-۴۷ ۲۶-۵۶ ۲۷-۱ ۲۷-۱۰ ۲۷-۲۰ ۲۷-۲۹ ۲۷-۳۸ ۲۷-۴۷ ۲۷-۵۶ ۲۸-۱ ۲۸-۱۰ ۲۸-۲۰ ۲۸-۲۹ ۲۸-۳۸ ۲۸-۴۷ ۲۸-۵۶ ۲۹-۱ ۲۹-۱۰ ۲۹-۲۰ ۲۹-۲۹ ۲۹-۳۸ ۲۹-۴۷ ۲۹-۵۶ ۳۰-۱ ۳۰-۱۰ ۳۰-۲۰ ۳۰-۲۹ ۳۰-۳۸ ۳۰-۴۷ ۳۰-۵۶ ۳۱-۱ ۳۱-۱۰ ۳۱-۲۰ ۳۱-۲۹ ۳۱-۳۸ ۳۱-۴۷ ۳۱-۵۶			
جنوری فروری مارچ اپریل مئی جون	جنوری فروری مارچ اپریل مئی جون	جنوری فروری مارچ اپریل مئی جون	جنوری فروری مارچ اپریل مئی جون

نوٹ: درج مغرب سے سمت قبلہ تقریباً ۱۵ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

مرکز تبدیل تقریباً ۳۳ درجے شمال
طول البلد تقریباً ۵۵ درجے مشرق

سمت قبلہ (سورج کے سایے کی مدد سے)
(۱۷) مظفر آباد اور اس کے قریبی علاقوں کے لئے

سایہ دیکھنے کے لئے گھما کر اس چیز
کو منتخب کرنا چاہئے جو بالکل
عموداً کھڑی ہو

پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ			تاریخ	مہینہ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ			تاریخ	مہینہ
سمت قبلہ کے طرف برتاوے مثلاً - گھنٹہ مثلاً - گھنٹہ مثلاً - گھنٹہ	سمت قبلہ سے عموداً برتاوے مثلاً - گھنٹہ مثلاً - گھنٹہ مثلاً - گھنٹہ	سمت قبلہ کی طرف برتاوے مثلاً - گھنٹہ مثلاً - گھنٹہ مثلاً - گھنٹہ			سمت قبلہ کے طرف برتاوے مثلاً - گھنٹہ مثلاً - گھنٹہ مثلاً - گھنٹہ	سمت قبلہ سے عموداً برتاوے مثلاً - گھنٹہ مثلاً - گھنٹہ مثلاً - گھنٹہ	سمت قبلہ کی طرف برتاوے مثلاً - گھنٹہ مثلاً - گھنٹہ مثلاً - گھنٹہ		
۱۲ - ۹	۱۱ - ۵۷	۶ - ۳۱	۱	جولائی	—	۱۱ - ۱۱	—	۱	جولائی
۱۳ - ۱۲	۱۱ - ۵۷	۶ - ۳۹	۵		—	۱۱ - ۱۲	—	۵	
۱۲ - ۱۷	۱۱ - ۵۷	۶ - ۳۹	۱۰		—	۱۱ - ۱۹	—	۱۰	
۱۴ - ۲۳	۱۱ - ۵۷	۶ - ۳۲	۱۵		—	۱۱ - ۱۹	—	۱۵	
۱۴ - ۲۹	۱۱ - ۵۹	۶ - ۲۹	۲۰		—	۱۱ - ۲۲	—	۲۰	
۱۳ - ۲۹	۱۱ - ۵۵	۶ - ۱۹	۲۵	اگست	—	۱۱ - ۲۲	—	۲۵	اگست
۱۴ - ۳۰	۱۱ - ۵۲	۶ - ۸	۱		—	۱۱ - ۲۸	—	۱	
۱۲ - ۵۲	۱۱ - ۵۲	۶ - ۱	۵		—	۱۱ - ۲۹	—	۵	
۱۵ - ۱	۱۱ - ۵۰	۵ - ۵۲	۱۰		—	۱۱ - ۳۱	—	۱۰	
۱۵ - ۹	۱۱ - ۴۷	۵ - ۴۲	۱۵		۱۷ - ۴۵	۱۱ - ۲۲	—	۱۵	
۱۵ - ۱۸	۱۱ - ۴۵	۵ - ۳۱	۲۰	ستمبر	۱۷ - ۳۹	۱۱ - ۲۳	—	۲۰	ستمبر
۱۵ - ۲۷	۱۱ - ۴۲	—	۲۵		۱۷ - ۳۳	۱۱ - ۲۵	—	۲۵	
۱۵ - ۳۸	۱۱ - ۳۸	—	۱		۱۷ - ۱۲	۱۱ - ۳۹	—	۱	
۱۵ - ۴۵	۱۱ - ۳۹	—	۵		۱۷ - ۵	۱۱ - ۲۷	—	۵	
۱۵ - ۵۲	۱۱ - ۳۲	—	۱۰		۱۹ - ۵۲	۱۱ - ۲۷	—	۱۰	
۱۹ - ۱	۱۱ - ۲۸	—	۱۵	اکتوبر	۱۹ - ۴۱	۱۱ - ۲۸	—	۱۵	اکتوبر
۱۹ - ۹	۱۱ - ۲۳	—	۲۰		۱۹ - ۲۸	۱۱ - ۲۸	—	۲۰	
۱۹ - ۱۹	۱۱ - ۲۲	—	۲۵		۱۹ - ۱۷	۱۱ - ۲۸	—	۲۵	
۱۹ - ۲۹	۱۱ - ۱۷	—	۱		۱۹ - ۱	۱۱ - ۲۹	—	۱	
۱۹ - ۳۵	۱۱ - ۱۳	—	۵		۱۵ - ۵۲	۱۱ - ۲۹	—	۵	
۱۹ - ۴۲	۱۱ - ۱۱	—	۱۰	نومبر	۱۵ - ۳۹	۱۱ - ۲۹	—	۱۰	نومبر
۱۹ - ۵۳	۱۱ - ۹	—	۱۵		۱۵ - ۲۸	۱۱ - ۲۹	—	۱۵	
۱۷ - ۲	۱۱ - ۹	—	۲۰		۱۵ - ۱۸	۱۱ - ۲۰	—	۲۰	
۱۷ - ۱۱	۱۱ - ۳	—	۲۵		۱۵ - ۷	۱۱ - ۳۱	۵ - ۳۲	۲۵	
—	۱۱ - ۱	—	۱		۱۲ - ۵۵	۱۱ - ۴۲	۵ - ۴۲	۱	
—	۱۱ - ۰	—	۵	دسمبر	۱۲ - ۴۸	۱۱ - ۴۲	۵ - ۴۹	۵	دسمبر
—	۱۰ - ۵۸	—	۱۰		۱۲ - ۳۸	۱۱ - ۴۳	۵ - ۵۹	۱۰	
—	۱۰ - ۵۸	—	۱۵		۱۲ - ۳۱	۱۱ - ۴۲	۶ - ۳	۱۵	
—	۱۰ - ۵۸	—	۲۰		۱۲ - ۲۳	۱۱ - ۴۵	۶ - ۱۲	۲۰	
—	۱۰ - ۵۸	—	۲۵		۱۲ - ۱۸	۱۱ - ۴۷	۶ - ۱۹	۲۵	
—	۱۰ - ۵۹	—	۱	جنوری	۱۲ - ۱۱	۱۱ - ۴۹	۶ - ۲۸	۱	جنوری
—	۱۱ - ۰	—	۵		۱۲ - ۷	۱۱ - ۵۰	۶ - ۳۲	۵	
—	۱۱ - ۲	—	۱۰		۱۲ - ۵	۱۱ - ۵۱	۶ - ۳۹	۱۰	
—	۱۱ - ۳	—	۱۵		۱۲ - ۳	۱۱ - ۵۳	۶ - ۳۹	۱۵	
—	۱۱ - ۹	—	۲۰		۱۲ - ۵	۱۱ - ۵۴	۶ - ۴۱	۲۰	
—	۱۱ - ۸	—	۲۵		۱۲ - ۹	۱۱ - ۵۹	۶ - ۴۳	۲۵	

نوٹ: یہیچ مغرب سے سمت قبلہ تقریباً ۱۵ درجے جنوب کی طرف بھی ہوتی ہے۔